

Woordenschatuitbreiding bij zes- tot twaalfjarige leerlingen, inclusief nieuwkomers

1. Inleiding

De omvang van de woordenschat vormt een cruciaal onderdeel van iemands taalvaardigheid. Woorden zijn de basisingrediënten voor zowel mondelinge als schriftelijke taalvaardigheid. Woordenschat is een belangrijke voorspeller van leesvaardigheid (o.a. Gorey 2001; Loeb et al. 2007), terwijl leesvaardigheid op zijn beurt weer als een belangrijke voorspeller van taalvaardigheid geldt (o.a. Burke et al. 2009; Marulis & Neuman 2010). Doordat de woordenschat van veel leerlingen te wensen over laat (o.a. Verhoeven & Vermeer 2001; Welie 2013), is het van groot belang om de ontwikkeling van de woordenschat zoveel mogelijk te stimuleren.

In 2009 verscheen de *Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters* (BAK), waarin een basiswoordenschat voor leerlingen in groep 1 en groep 2 is gepresenteerd (Mulder, Timman & Verhallen 2009). Daarbij wordt ervan uitgegaan dat zesjarigen bij binnenkomst in groep 3 over minstens 2000-3000 woorden moeten beschikken om op een zinvolle manier te kunnen beginnen met technisch lezen. Aan het eind van het primair onderwijs zou de omvang van de woordenschat moeten zijn toegenomen tot 15000-17000 woorden (Sanders 1990; Verhoeven & Vermeer 1992; Vermeer 2013).

Om de kloof te overbruggen tussen de woordenschat waarmee leerlingen in groep 3 binnenkomen en die waarmee ze in groep 8 uitstromen, moeten leerlingen zes jaar lang jaarlijks gemiddeld minstens 1500 nieuwe woorden leren. Die woorden worden aangeboden in de *Woordenlijst Amsterdamse Kinderen* (WAK; Kuiken & Droge 2010). De WAK is digitaal beschikbaar via www.digiwak.nl en biedt leerkrachten de mogelijkheid om te bepalen welke woorden zij in een bepaalde fase van het basisonderwijs

het beste kunnen aanleren en over welke woorden de leerlingen op een bepaald moment dienen te beschikken. Recentelijk zijn aan alle woorden van de WAK woorddefinities, voorbeeldzinnen en afbeeldingen toegevoegd. Daarnaast is speciaal voor nieuwkomers in het basisonderwijs een functionaliteit toegevoegd, genaamd 'Digiwak Nieuwkomers', waarin voor deze groep de meest relevante schooltaalwoorden voor onder-, midden- en bovenbouw zijn opgenomen.

2. Totstandkoming van de WAK en Digiwak

De WAK is in 2010 ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap. De lijst vult het gat tussen de BAK (voor vier- en vijfjarigen) en de *Streefwoordenlijst voor de basisvorming* voor de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs (Hacquebord, Alberts & Andringa 2007). Deze drie lijsten hebben alle tot doel de woordenschat van leerlingen te vergroten. Bovendien is er op deze manier sprake van een doorlopende leerlijn woordenschat van groep 1 tot en met de start van het voortgezet onderwijs.

Als basis voor de WAK heeft de door Schrooten & Vermeer (1994) samengestelde lijst van 15000 woorden voor het basisonderwijs gediend. Deze lijst is aangepast en uitgebreid met woorden uit acht taalleergangen die in het basisonderwijs worden gebruikt (*Taalleerland, Taalactief, Taaljournaal, Taal op maat, Taalverhaal taal, Taalverhaal spelling, Zin in taal en Taal in beeld*) en negen zaakvakmethoden (voor natuur, techniek, biologie, aardrijkskunde, wereldoriëntatie en geschiedenis). Het resultaat hiervan is vervolgens beoordeeld door leerkrachten van acht basisscholen, waarna de definitieve lijst is samengesteld.

De WAK telt in totaal ruim 9000 woorden, verdeeld over zes jaargroepen. Het aantal woorden neemt toe naarmate de leerlingen in een hogere groep komen (van ruim 1000 in groep 3 tot bijna 2000 in groep 8). Alle lijsten voor groep 3 tot en met groep 8 zijn thematisch geordend. Sommige thema's komen aan de orde bij alle groepen ('school', 'familie en vrienden', 'lichaam en gezondheid'), andere alleen in de lagere groepen ('de boerderij', 'sprookjes') en weer andere alleen in de hogere groepen ('milieu', 'informatie', 'wereldkwesties'). Op hun beurt zijn de thema's onderverdeeld in clusters van maximaal negen met elkaar samenhangende woorden. Een voorbeeld is het cluster 'bijen en wespen' binnen het thema 'dieren' in groep 4, dat bestaat uit de volgende woorden: *de wesp, de dar, de honingraat, de imker, de hommelmot, de angel, de werkster, de zwerm, de koningin*. Woorden met meerdere betekenissen zijn ook in andere thema's opgenomen, zoals het woord *werkster* dat behalve bij 'dieren' ook in het thema 'wonen' voorkomt.

3. Het gebruik van de WAK en Digiwak

Het corpus van de WAK biedt leerkrachten een grote keus aan woorden en onderwerpen die in de wereld van zes- tot twaalfjarige kinderen van belang zijn. Dit maakt de lijst geschikt om toe te passen in de dagelijkse lespraktijk. Wanneer bijvoorbeeld woorden uit de taalmethode of tijdens het zaakvakonderwijs worden behandeld, kan een beroep op de WAK worden gedaan om extra bijpassende woorden aan te bieden. De WAK bevat frequente woorden (*de pagina, het afval, de streep*), schooltaalwoorden (*de schaal, de periode, dergelijke*), vakspecifieke woorden (*de beuk, de kringloop, de onderdaan*), maar ook lastige woorden waar leerlingen doorgaans veel moeite mee hebben (*immers, integendeel, vanwege*) en figuurlijk taalgebruik (*je ogen de kost geven, de proef op de som nemen, in het water vallen*). De WAK biedt leerkrachten steun bij het vormgeven van het woordenschatonderwijs en kan worden gebruikt naast de reguliere taal- en/of zaakvakmethode.

De ervaring leert dat het leren van de eerste paar duizend woorden van een taal over het algemeen weinig problemen oplevert, omdat deze woorden vaak en in veel verschillende situaties aangeboden worden. Het verwerven van de overige woorden is een lastiger taak, want deze komen minder vaak en in minder verschillende contexten voor. Daarnaast wordt de leerlast van een woord mede bepaald door het doel waarvoor het woord geleerd wordt: moet een leerling het woord alleen kunnen begrijpen (receptief/passief) of is het de bedoeling dat de leerling het woord ook zelf kan inzetten wanneer dat nodig is (productief/actief)? Woordkennis omvat een groot aantal facetten, zoals 'vorm', 'betekenis en gebruik van het woord', 'mate van voorkennis van de leerling' en 'de context waarin het woord geleerd wordt'. Daarom is het van groot belang dat woorden niet geïsoleerd van elkaar worden aangeboden, maar in combinatie met elkaar en in een betekenisvolle context. Om die reden zijn de woorden in de WAK thematisch geordend en daarbinnen opgedeeld in kleinere clusters.

Bij het aanleren van woorden uit de WAK kan worden aangesloten bij de didactiek van de zogeheten 'viertakt', bestaande uit onderstaande stappen (Van den Nulft & Verhallen 2009).

1. *Voorbewerken*: introductie van de woorden en hun betekenissen, waarbij zo goed mogelijk rekening wordt gehouden met de leefwereld en de voorkennis van de leerlingen.
2. *Semantiseren*: het verduidelijken van woordbetekenissen in context. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een 'woordweb', waarbij betekenisverbindingen worden gelegd met andere woorden die de leerlingen al kennen.
3. *Consolideren*: herhalen en inoefenen van de woorden en hun betekenissen. Een woord moet vele malen herhaald worden in verschillende contexten wil het worden onthouden. Afhankelijk van de context en moeilijkheidsgraad wordt vijf tot

zestien keer herhalen genoemd als voorwaarde voor verwerving. In het algemeen wordt ervan uitgegaan dat een woord gemiddeld genomen zeven keer herhaald dient te worden, wil het verankerd raken in het geheugen van de leerling.

4. *Controleren*: nagaan of het woord en de behandelde betekenissen verworven zijn. Dit kan op een impliciete manier door te observeren of de leerlingen de woorden en betekenisinhouden hebben onthouden of op een explicietere manier, in de vorm van bijvoorbeeld een toets.

Zoals eerder opgemerkt, is het niet de bedoeling woorden één voor één en los van elkaar te behandelen, maar in een cluster. In deze clusters dienen de betekenisverbanden helder te worden gemaakt. Door gebruik te maken van clusters kan er een versnelling in de woordenschatuitbreiding worden bereikt: in plaats van één woord, worden tegelijkertijd verschillende nieuwe woorden aangeleerd die onderling nauw met elkaar verbonden zijn. Naast het direct aanbieden van woorden dienen leerkrachten hun leerlingen handvatten te bieden waarmee ze zelf nieuwe woorden kunnen verwerven. Voorbeelden van dergelijke woordleerstrategieën zijn: ‘het afleiden van de betekenis van een woord uit de woordvorm en/of de context’, ‘het gebruikmaken van een woordenboek’, ‘het inzetten van voorkennis en werkwijzen om verbanden in een tekst te vinden’.

4. Digiwak 2.0

In 2016 is een update van Digiwak gemaakt, waarbij nieuwe functies aan de website zijn toegevoegd. Hoewel ook in de eerdere versie al de mogelijkheid bestond om woorden te clusteren en daaraan definities en voorbeeldzinnen toe te voegen, werd van die mogelijkheid slechts spaarzaam gebruikgemaakt. Leerkrachten gaven aan daar door tijdgebrek niet aan toe te komen. Dat is de reden dat in Digiwak 2.0 alle woorden in clusters zijn ondergebracht en aan elk woord een definitie, een voorbeeldzin en een afbeelding is gekoppeld. Verder is, gelet op het toenemend aantal vluchteling- en asielzoekerskinderen in Nederland, voor nieuwkomers een selectie uit het Digiwakbestand gelicht, bestaande uit de voor hen 3000 meest relevante woorden, verdeeld over onder-, midden- en bovenbouw. Op die manier kunnen, met behulp van Digiwak, frequente, alledaagse woorden worden aangeleerd die voor jonge nieuwkomers belangrijk zijn om aan het onderwijs en de samenleving deel te nemen.

Referenties

Burke, M.D., S. Hagan-Burke, O. Kwok & R. Parker (2009). “Predictive validity of early literacy indicators from the middle of kindergarten to second grade”. In: *The Journal of Special Education*, 42 (4), p. 209-226.

- Gorey, K.M. (2001). "Early childhood education: A meta-analytic affirmation of the short- and long-term benefits of educational opportunity". In: *School Psychology Quarterly*, 16 (1), p. 9-30.
- Hacquebord, H.I., N. Alberts & S. Andringa (2007). *Streefwoordenlijst voor de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs*. Arnhem/Groningen: Cito/Etoc.
- Kuiken, F. & S. Droge (2010). *Woordenlijst Amsterdamse Kinderen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Loeb, S., M. Bridges, D. Bassok, B. Fuller & R.W. Rumberger (2007). "How much is too much? The influence of preschool centers on children's social and cognitive development". In: *Economics of Education Review*, 26, p. 52-66.
- Marulis, L.M. & S.B. Neuman (2010). "The effects of vocabulary intervention on young children's word learning: A meta-analysis". In: *Review of Educational Research*, 80 (3), p. 300-335.
- Mulder, F., Y. Timman & S. Verhallen (2009). *Handreiking bij de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK)*. Amsterdam: ITTA.
- Sanders, M. (1990). *Met andere woorden. Een onderzoek naar de omvang van de receptieve woordenschat van anderstalige brugklasleerlingen*. [doctoraalscriptie]. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Schrooten, W. & A. Vermeer (1994). *Woorden in het basisonderwijs: 15.000 woorden aangeboden aan leerlingen*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Van den Nulft, D. & M. Verhallen (2009) *Met Woorden in de Weer. Praktijkboek voor het basisonderwijs*. Bussum: Coutinho.
- Verhoeven, L. & A. Vermeer (1992). "Woordenschat van leerlingen in het Basis- en MLK-onderwijs". In: *Pedagogische Studiën*, 69, p. 218-234.
- Vermeer, A. (2013). 'Ontwikkeling van mondelinge vaardigheden'. In: F. Kuiken & A. Vermeer (red.) (2013). *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff, p. 29-59.
- Welie, C. (2013). *Onderzoeksrapportage project OTAW: Taalvaardigheid in Amsterdam-West. Een analyse van leerlingachtergrond, taalonderwijs en lessen Nederlands*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.